

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Občanský průkaz 4.0 – kompetence pro demokratickou kulturu
(reg. č. CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_032/0008154)

Vzdělávací program

Demokratické hodnoty, pluralismus a tolerance v postojích společnosti

Metodický materiál pro učitele – práce s výsledky dotazníku

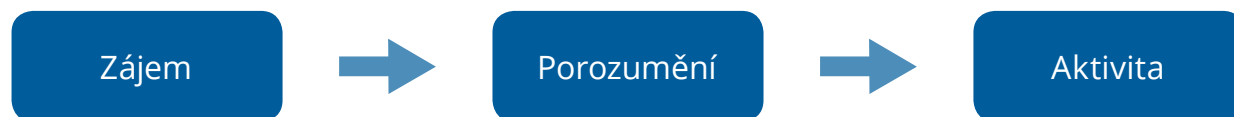
Popis a vysvětlení bloků otázek v dotazníku

Blok otázek 1

Jak moc se v současné době zajímáte...					
	Velmi se zajímám	Spíše se zajímám	Spíše se nezajímám	Vůbec se nezajímám	<i>Nevím</i>
a) ... o politiku obecně?	1	2	3	4	9
b) ... o politické dění v naší zemi?	1	2	3	4	9
c) ... o politické dění v Evropské unii?	1	2	3	4	9
d) ... o politické dění ve světě?	1	2	3	4	9

Zájem o politiku je z pohledu demokratických hodnot a postojů základní otázkou. Lidé, kteří se zajímají o politiku, se zpravidla i jinak občansky angažují (chodí k volbám, sledují jednání místního zastupitelstva, diskutují o politice aj.). Lidé bez zájmu o politiku jsou zpravidla pasivní i k dalším činnostem demokratického občana, neangažují se, nedůvěřují nejen ústavním institucím či politikům, ale velice často postrádají i mezilidskou důvěru, která je v demokratické společnosti velice potřebná, protože usnadňuje spolupráci a zefektivňuje rozhodovací procesy.

V reálné snaze o podporu demokratické kultury, participace a občanské gramotnosti obyvatel nelze někoho nutit k tomu, aby zastával demokratické hodnoty a postoje (a na základě nich participoval) před tím, než se vůbec zajímá. Jedná se o řetězec, který nelze obejít.

Zájem se obvykle zvyšuje s úrovní politiky. Lokální témata jsou nejsledovanější, následované národními tématy, evropskými a globálními. Obměna dle zájmů jednotlivce.

Referenční hodnota: Zájem o politiku na různých úrovních je silně individuální záležitost. Někoho zajímá spíše mezinárodní politika, někoho národní, někoho lokální. Mladí lidé jsou specifictí tím, že se o politiku zajímají v mnohem nižší míře než zbytek společnosti. Pokud je zájem o politiku mezi žáky (na jakékoli úrovni) vyšší než zájem o politiku mezi jejich vrstevníky nebo v celé populaci, jedná se o celkem přijatelný výsledek. Zájem o politiku minimálně na lokální úrovni by však měl být v ideálním případě samozřejmostí, protože je to něco, co se každého bezprostředně týká. V kontextu dnešní doby budou mladí lidé tíhnout více k zájmu o EU či mezinárodní politiku, starší generace naopak spíše k národní a lokální politice (ale není to pravidlem).

Směřování diskuze

- ▶ Obecně se ptát žáků, proč se o politické společenské dění nezajímají (hledat příčiny kritického postoje a ty se snažit rozptýlit).
- ▶ Uvědomují si, že když se nebudou zajímat, rozhodovat bude někdo jiný, kdo se o politické dění zajímá a oni se budou muset podřídit?

Blok otázek 2

Přečtěte si prosím následující tvrzení a vyznačte, nakolik s nimi souhlasíte či nesouhlasíte:					
	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím	Nevím
a) Politika je někdy natolik složitá, že lidé jako já nemohou skutečně rozumět tomu, o co jde.	1	2	3	4	9
b) Docela dobře rozumím důležitým problémům naší země.	1	2	3	4	9
c) Považuji se za dostatečně způsobilého k tomu, abych se mohl účastnit politického dění.	1	2	3	4	9
d) Myslím, že jsem o politice informován tak jako většina ostatních lidí.	1	2	3	4	9
e) Politické strany se zajímají pouze o hlasy lidí ve volbách, nikoli o jejich názory.	1	2	3	4	9
f) Lidé jako já mají možnost ovlivnit to, co dělají zvolení politici.	1	2	3	4	9
g) Volby jsou účinný způsob, jak mohou lidé ovlivnit to, co dělají politici.	1	2	3	4	9
h) Zvolení politici se zajímají o to, co si lidé jako já myslí	1	2	3	4	9

Blok 2 sleduje tzv. **osobní kompetence k demokratickému občanství**. Pokud člověk věří v to, že osobní angažovaností může něco změnit, zpravidla má i další ukazatele vysoké (angažuje se, důvěřuje druhým, reálně dokáže mít vliv). Také člověk, který sám sebe považuje za dostatečně informovaného a kompetentního se angažovat, se zpravidla zapojuje do společenského dění.

Je možné navázat s **problematikou sdružování**. Čím větší a organizovanější skupina, tím efektivnější prosazování zájmů (princip, na kterém fungují odbory). K vzájemnému sdružování je nicméně nutná nejprve osobní angažovanost (ochota chtít něco změnit a za tím účelem se sdružit).

Existuje **souvislost mezi mírou sdružování** (bohatá, rozmanitá, tj. pluralitní občanská společnost) a **mírou demokracie, resp. prosperity**. Země, kde jsou občané zvyklí vstupovat do spolků a společně prosazovat zájmy, jsou svobodnější a efektivnější (např. USA, obecně západní svět), naopak země, kde je občanská společnost nerozvinutá nebo je systematicky potlačována, jsou méně svobodné, netolerantní, ve výsledku méně prosperují (typicky autoritativní země, v Evropě především ty postkomunistické). Proto je současná snaha potlačovat občanskou společnost v Polsku, Maďarsku, ale i v ČR, extrémně nebezpečná.

S tématem souvisí **problematika tzv. nevolební participace** (Kontaktují politiky nebo úředníky státní správy či místní samosprávy?; Pracovali někdy v politické straně nebo aktivistické skupině?; Pracovali někdy v nějaké jiné organizaci či sdružení?; Nosili veřejně odznak nebo nálepku kampaně?; Podepsali někdy petici?; Účastnili se někdy legální demonstrace nebo nelegálního protestu?; Bojkotovali někdy zboží z politických či jiných důvodů?; Koupili někdy zboží z politických, etických či ekologických důvodů?; Darovali někdy peníze politické straně či skupině?). Angažovat se neznamena být činný politicky a přímo. Stačí jen vyvolat tlak ve společnosti, ne přímo ovlivnit, aby se dala kola do pohybu.

Referenční hodnota: Kompetence k demokratickému občanství souvisí mj. s důvěrou ve vlastní kompetence k participaci. Pokud si lidé věří, že jsou dostatečně kompetentní (jsou informovaní, věří v možnost něco změnit svou participací), tím více budou participovat. U dobře demokraticky socializovaných jedinců se předpokládá vysoká míra kompetencí k participaci. Mladí lidé bohužel často bývají skeptičtí a nevěří, že vlastní angažovaností lze něco změnit. Často odpovídají, že se jich politika netýká, přestože minimálně na lokální úrovni zasahuje do života každého občana.

Často je možné pozorovat i tzv. Dunning-Krugerův efekt, kdy lidé vzdělaní a dostatečně informovaní podceňují své znalosti a tím i možnosti k vlastní angažovanosti, naopak lidé méně vzdělaní a méně informovaní své schopnosti přeceňují.

Obecně se předpokládá, že subjektivní pocit informovanosti a víry v to, že angažovaností lze něco změnit bude silnější na lokální úrovni a bude dostatečný k tomu, aby se jedinec zajímal (v ideálním případě přímo angažoval). Se zvyšující se úrovní politiky víra v osobní kompetence zpravidla klesá. Jakákoli hodnota, jež bude pozitivnější než odpovědi české společnosti jako takové, jsou přijatelným výsledkem.

Směřování diskuze

- ▶ Ptát se na důvody, proč si myslí, že sami nic nezmění (politika se jich netýká, nemají vzory, nemají příležitost a informace o možnostech angažovanosti apod.)
- ▶ Znají nějaké možnosti, jak ovlivnit lokální politiky?
- ▶ Angažují se v rámci nevolební participace?
- ▶ Vžili se někdy do role člověka na demonstraci, která byla neprávem potlačena? Do role člověka, který skončil ve vězení za spolkovou činnost? Do role signatáře Charty 77, který skončil ve vězení?
- ▶ Ví o tom, že řada demokratických voleb v ČR byla rozhodnuta na základě jednotek hlasů?
- ▶ Konali někdy dobrovolnickou službu? (Dobrovolnická služba výrazně pozitivně ovlivňuje myšlení lidí směrem k demokratickým hodnotám, zahrnutí dobrovolnické služby do systému sekundárního a terciárního vzdělávání v západních zemích se stává nepsaným standardem).

Blok otázek 3

Jak jste celkově spokojen/a s fungováním demokracie v naší zemi?

Rozhodně spokojen	Spíše spokojen	Spíše nespokojen	Rozhodně nespokojen	Nevím
1	2	3	4	9

Problematická otázka, kde je třeba rozlišovat, zda nejsou žáci spokojeni s fungováním demokracie jako myšlenky (**nejsou spokojeni s hodnotami**) nebo s fungováním demokracie jako režimu či způsobu vlády (**nejsou spokojeni s mechanismy demokracie**) nebo s těmi, kteří v rámci demokratického zřízení aktuálně vládou (**nejsou spokojeni s politiky a stranami**).

Studie ukazují, že současná mladá generace jsou **tzv. kritičtí demokraté**. Lidé, kteří nejsou spokojeni s aktuálním fungováním demokracie (tedy politiky a politickými stranami), ale za všech okolností zastávají demokratický způsob vlády a demokratické hodnoty a postoje.

Referenční hodnota: Mladá generace je kritická a skeptická. Lze očekávat vyšší míru kritiky než u starší generace (nespokojenost spojená s aktuálním fungováním = nespokojenost s politiky a politickými stranami, politickou kulturou, v krajním případě nespokojenost s institucemi). Otázku nelze oddělovat od otázky sledující, zda je demokracie nejlepším typem vládnutí. Předpokládá se, že mladá generace je velmi kritická k aktuálnímu fungování demokracie, avšak demokratický režim jako takový by měl být nezpochybnitelný (= kritičtí demokraté).

Se kterým z následujících výroků nejvíce souhlasíte?	
Demokracie je lepší než jakýkoli jiný způsob vlády.	1
Za určitých okolností může být autoritativní způsob vlády lepší než demokratický.	2
Pro lidi, jako jsem já, je jedno, zda máme demokratický nebo nedemokratický režim.	3
Nevím.	9

Klíčová otázka sledující ukotvení demokratických hodnot ve společnosti. **Tuto otázku vždy zahrnout do výstupů (bez pohledu na výsledek).**

Obecně se tvrdí, že člověk, který neodpoví, že demokracie je lepší než jakýkoliv jiný způsob vlády (odpověď 1), není přesvědčeným demokratem. Pokud je člověk za určitých okolností ochotný vzdát se demokratických práv a svobod, pro demokratickou společnost je to problematické. Je třeba zde vést názory žáků až do důsledku.

V zahraničí se frekvence odpovědi 1 pohybuje nad 90 % a zpravidla ani v zemích typu Velké Británie (konstituční monarchie) zpravidla neklesá pod 80 %. V České republice se v roce 2018 hodnota pohybovala na 56 %, o rok dříve na 48 %! Je případná skepse žáků racionální nebo iracionální (dokážou vysvětlit, proč demokracie nemusí být vždy nejlepší)?

Nízké hodnoty demokratického přesvědčení jsou zcela typické pro postkomunistické společnosti (mj. efekt tzv. post-komunistického syndromu, v případě mladších generací absence systémové koncepce občanského vzdělávání v ČR).

Referenční hodnota: viz popis otázky.

Směřování diskuze:

- ▶ Co považují za problémy demokracie? Proč nejsou s fungováním spokojeni?
- ▶ Vadí jim politici/politické strany nebo považují demokracii jako takovou za vadnou?
- ▶ Dokáží si představit režim, kde je jim nařizováno, aniž by se někdo ptal na jejich názor?
- ▶ Za jakých okolností může být autoritativní způsob vládnutí lepší než demokratický?
- ▶ Pokud používají sociální sítě, líbilo by se jim, kdyby byli sledováni cenzory s reálnou možností skončit ve vězení za nepohodlné názory?; Pokud jezdí do zahraničí, dokáží si představit, že vyjet nebude možné? apod. (= opatrně s rychlým nastolením pořádku pomocí autoritativního režimu!)
- ▶ Dokáží říci, jaký režim je za určitých okolností lepší a proč?

Blok otázek 4

Řekl/a byste, že v dnešní době lidé, jako jste Vy, ...					
	Rozhodně ano	Spíše ano	Spíše ne	Rozhodně ne	Nevím
a) mají možnost otevřeně se vyjadřovat k problémům a nedostatkům ve společnosti?	1	2	3	4	9
b) mohou ovlivnit řešení problémů ve své obci, městě?	1	2	3	4	9
c) mohou ovlivnit řešení problémů na celostátní úrovni?	1	2	3	4	9
d) mohou dosáhnout svých oprávněných požadavků?	1	2	3	4	9

Blok otázek úzce souvisí s blokem otázek 2 ohledně osobních kompetencí demokratického občanství.

Zpravidla lidé vnímají jako ovlivnitelné problémy vlastní obce (to, co je jim nejbližší a čemu nejvíce rozumí), s každou další úrovní subjektivní možnost ovlivnění klesá.

Otázka a) sleduje potenciální **důvěru ve fungování svobody slova**. Ta však není absolutní, stejně jako jiné svobody dané demokratickým zřízením. Svoboda jednoho člověka končí tam, kde začíná svoboda člověka druhého. Svobodné vyjadřování názorů proto nesmí zasahovat do práv jiných.

Otázka d) sleduje potenciální **důvěru v právní stát**.

Referenční hodnota: viz blok 2. Mladí lidé by měli tíhnout k víře, že mohou angažovaností něco změnit, zejména na lokální úrovni a dle demokratických prostředků (důvěra v právní stát). Lidé obecně (nejen mladí) více rozumí lokální politice, protože se jich bezprostředně týká, více důvěřují lokálním institucím a spíše budou participovat na lokální úrovni.

V případě svobody slova lidé často čerpají buď z vlastní zkušenosti, nebo jsou ovlivněni míněním na sociálních sítích, kde je mazání vulgárních a otevřeně rasistických, xenofobních atp. příspěvků některými skupinami chápáno jako omezování svobody slova, přestože je obdobnými příspěvky zasahováno do práv jiného člověka.

Směřování diskuze:

- ▶ Zapojili se někdy do řešení problémů jejich obce? Byla jejich snaha úspěšná?
- ▶ Věří, že když budou vytvářet dostatečný nátlak na volené zastupitele, mohou dění výrazně ovlivnit?
- ▶ Vnímají svobodu slova jako absolutní? Proč?
- ▶ Jaké postoje mají k právnímu státu a jeho důležitosti pro liberální demokracii?

Blok otázek 5

Myslíte si, že je v ČR s lidmi zacházeno rovnoprávně a spravedlivě?				
Rozhodně ano	Spíše ano	Spíše ne	Rozhodně ne	Nevím
1	2	3	4	9

Myslíte si, že jsou v ČR respektována lidská práva?				
Rozhodně ano	Spíše ano	Spíše ne	Rozhodně ne	Nevím
1	2	3	4	9

Otázky sledující postoje k lidským a občanským právům a jejich naplňování v ČR. Pokud vyjádří kritiku např. etnických či náboženských rozdílů (Romové, uprchlíci apod.), ale i dalších rozdílů ve společnosti, je velice efektivní nchat žáky vžít do kůže „druhé strany“, aby si uvědomili, že jiným úhlem pohledu dochází k jinému chápání kontextu dané situace.

Referenční hodnota: Mladí lidé (nar. po roce 1989) by měli vnímat existenci a dobré fungování jednak právního státu, jednak dodržování lidských práv (Listina základních práv a svobod součástí ústavního pořádku ČR) silněji než zbytek populace. Pokud ne, měli by si umět obhájit svůj kritický postoj, který je často tvořen emocionálním zatížením ze sociálních sítí.

Směřování diskuze: dle charakteru diskuze v dané třídě

Blok otázek 6

Vyznačte prosím, nakolik důvěřujete...					
	Rozhodně důvěřuji	Spíše důvěřuji	Spíše nedůvěřuji	Rozhodně nedůvěřuji	Nevím
a) prezidentu republiky	1	2	3	4	9
b) vládě	1	2	3	4	9
c) Poslanecké sněmovně PČR	1	2	3	4	9
d) Senátu PČR	1	2	3	4	9
e) zastupitelstvu svého kraje	1	2	3	4	9
f) svému obecnímu zastupitelstvu	1	2	3	4	9
g) starostovi své obce	1	2	3	4	9
h) hejtmanovi svého kraje	1	2	3	4	9

Otázka sledující důvěru v ústavní instituce. Vysoké hodnoty důvěry mívají obecně lokální zastupitelstva a starostové/primátoři spolu s prezidentem. Nižší důvěru mívají instituce spojené s legislativou na národní úrovni (vláda, Poslanecká sněmovna, strany, politici, Senát apod.). Instituce, kterým lidé nerozumí, nebo které jsou tzv. „první na ráně“ při nepopulárních rozhodnutích, klesá v takových případech důvěra obyvatel.

Nedůvěra v některou z ústavních institucí je často spojena s neznalostí funkce a procesu rozhodování daného tělesa (velice často Senát), sama o sobě nicméně pomáhá udržovat tlak na volené zastupitele a dynamiku demokratického zřízení. Samotná problematika důvěry je daleko hlubší a je možné otevřít **téma mezilidské důvěry a důvěry v sebe sama**. Vyšší hodnoty důvěry podporují komunitní spolupráci a rozvoj demokratické kultury „tzv. zespodu“, z lokální úrovně směrem na úroveň národní. Problematika důvěry je spojena také s **tzv. sociálním kapitálem**, který skrze důvěru a tvorbu sociálních sítí (komunitní život) vědecky dobře vysvětluje efektivitu demokratické společnosti a ve výsledku i její prosperitu. V ČR je sociální kapitál geograficky distribuován, tzn. že nižší sociální kapitál mají strukturálně postižené regiony (moravskoslezský, ústecký, karlovarský), což ovšem ztěžuje boj proti některým negativním jevům a problémům. V těchto regionech také nejvíce dochází k oslabování pozitivních postojů k demokracii. Naopak vyšší sociální kapitál vykazují např. regiony vysočiny a jižních Čech.

Referenční hodnota: Podpora vlády a Poslanecké sněmovny je silně zatížena momentální politickou situací. Důvěra v prezidenta je dána jeho osobností, tedy subjektivními sympatiemi. Důvěra v Senát by měla být u mladých lidí vyšší než v Poslaneckou sněmovnu či Vládu (pokud jej žáci chápou jako pojistku demokratického systému). Obecně je důvěra silnější v případě lokálních institucí (lidé lokální politice více rozumí a více jí důvěřují, je jim blíže), stejně tak důvěřují spíše nepolitickým institucím (soudy, policie, armáda apod.) ve srovnání s národními politickými institucemi.

Směřování diskuze:

- ▶ Proč důvěřují dané ústavní instituci?
- ▶ Proč nedůvěřují dané ústavní instituci?
- ▶ Je nedůvěra k některé z ústavních institucí podložena racionálním argumentem, nebo se jedná o sdílení názoru např. ze sociálních sítí?
- ▶ Jak by si představovali fungování politiky při absenci některé z institucí? (typicky Senát)
- ▶ Jak důležitá je pro ně mezilidská důvěra?

Blok otázek 7

Kdo by měl podle Vašeho názoru rozhodovat ...						
	Rozhodně přímo občané	Spíše přímo občané	Spíše volení politici	Rozhodně volení politici	Nevím	
a) ... o významných místních otázkách?	1	2	3	4	9	
b) ... o významných celospolečenských otázkách?	1	2	3	4	9	
c) ... o významných zákonech?	1	2	3	4	9	
d) ... o významných mezinárodních smlouvách?	1	2	3	4	9	

Otázky navazující na důvěru v osobní kompetence účastnit se politiky a důvěru v lokální vs. národní ústavní instituce. Průběh dat je zpravidla takový, že čím blíže lokální úrovni, tím spíše by měli rozhodovat občané a čím dále (např. mezinárodní smlouvy), tím spíše by měli rozhodovat volení politici. Lidé si zpravidla uvědomují, že lokálním tématům rozumí, proto se chtějí podílet na rozhodování, naopak těm národním či mezinárodním rozumí méně nebo vůbec, proto vkládají důvěru ve volené politiky.

Referenční hodnota: Chápou-li žáci principy zastupitelské demokracie, měli by jako zbytek společnosti tíhnout k tomu, že čím více je úroveň lokální, tím více by měli rozhodovat občané. Čím vzdálenější úroveň je (národní → nadnárodní), tím spíše by měli rozhodování přenechávat voleným zástupcům.

Směřování diskuze:

- ▶ Jak se staví k referendu s možností změny mezinárodních smluv či podstatných náležitostí Ústavy ČR?
- ▶ Jak se staví k lokálním referendům?
- ▶ Myslí si, že lidé potřebují mít znalosti k tomu, aby se dokázali kvalitně rozhodnout v referendu?
- ▶ Slyšeli někdy o jiných typech demokracie se zapojením občanů? (participativní, deliberativní apod.). Pokud ne, viz další tematický blok.

Obecná doporučení k diskuzi nad grafickými výstupy

- ▶ Vyvolávat u žáků pocity, ne nezřízené emoce.
- ▶ Vztahovat otázky na celou společnost, ne na konkrétní žáky.
- ▶ To, jak sami sebe žáci reflektují, neznamena, že je to pravda (postoje vs. test gramotnosti). Člověk může být standardním demokratem, i když je k sobě kritický.
- ▶ Mít pro mnohdy radikální názory žáků pochopení (žák musí k neradikálnímu řešení dojít sám).
- ▶ Nechat žáky přemýšlet.
- ▶ Porovnávat výsledky za třídu ve vztahu k tomu, co je ve společnosti normální (neporovnáváme ke krajním pozicím v grafech, spíše k imaginárnímu postojovému středu).